

РОЗДІЛ VI. ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.14

Людмила Романишина

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
ORCID ID 0000-0002-6026-2614

Ігор Бопко

Мукачівський державний університет
ORCID ID 0000-0003-0517-3771

Галина Лоїк

Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
ORCID ID 0000-0002-5029-759X
DOI 10.24139/2312-5993/2021.05/389-396

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто питання про необхідність упровадження інклюзивної освіти в Україні. Подано перелік закладів освіти, у яких уже налагоджено роботу з дітьми, які мають фізичні і психологічні вади.

У Керівних принципах політики в галузі інклюзивної освіти ООН показано, що її мета полягає в ліквідації соціального відчуження між дітьми з різними показниками їх психічного і фізичного розвитку, що є наслідком різного роду негативних відносин.

Аналіз статистичних даних свідчить, що в Україні збільшується кількість дітей із певними вадами, як розумовими, так і фізичними. Але більшість таких дітей можуть навчатися й одержати повноцінну освіту. Показана потреба в створенні спеціальних умов і суттєвих змін у системі інклюзивної освіти. Підкреслено, що «Концепція модернізації сучасної освіти» передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно обізнаних». Це стосується і педагогів з інклюзивної освіти.

Визначено, що інклюзивна освіта підпорядкована принципам, які є специфічними: принцип безбар'єрності; принцип соціалізації; принцип рівності; принцип науковості; принцип співпраці; принцип просвітництва; принцип універсальності – надання можливостей незалежно від виду та форми обмеженості; принцип відповідальності.

Тому розглянуто шляхи вдосконалення інклюзивної освіти, до яких віднесено: зміни в навчальних планах і програмах шляхом внесення питань інклюзивної освіти, створення інклюзивного середовища, розробка спеціальних методик навчання дисциплін, розроблення спеціального навчально-методичного обладнання, введення спеціальних, узгоджених із лікарями установок для фізичних вправ тощо.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, принципи інклюзивної освіти, заклади освіти, шляхи вдосконалення інклюзивної освіти.*

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта в Україні нині знаходиться на шляху становлення і розвитку. Все більша кількість навчальних планів з психолого-педагогічних дисциплін подають на вивчення питання впровадження в підготовку майбутніх учителів основних положень про

інклюзивну освіту. Все більше з'являється студентів, які обирають для написання дипломних робіт проблему інклюзивної освіти. Причин для такої зацікавленості є багато: нові нормативно-правові документи Міністерства науки і освіти України, підготовка кандидатських і докторських дисертацій, відкриття спеціальних дошкільних установ, відкриття в школах спеціалізованих класів для дітей із певними вадами, наявність таких учнів у звичайних класах, а в деяких студентів є такі діти в сім'ях. Турбують і статистичні дані про наявність все більшої кількості дітей із особливими потребами. Ми не розглядаємо причини цього явища, цим займаються медичні і соціальні заклади, а будемо розглянемо шляхи підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному середовищі.

Тому **метою статті** обрали вивчення шляхів підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному середовищі.

Аналіз актуальних досліджень. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема становлення та розвитку інклюзивної освіти набуває все більшої ваги в працях українських і закордонних дослідників. Питання загальнотеоретичних та організаційно-педагогічних аспектів інклюзивної освіти досліджували Н. Артюшенко, В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Сак, Н. Суховієнко та ін.; особливості роботи вчителя в умовах інклюзії подано в працях С. Сороко. Про створення інклюзивного середовища описують у своїх працях Т. Зубарева, Л. Олтаржевська; проблему формування професійної готовності вчителів і вихователів до інклюзивної освіти розглядали С. Миронова, І. Россіхіна, І. Хафізулліна та ін.

Але означена проблема розглянута ще недостатньо й потребує подальших досліджень.

Методи. Під час дослідження даної проблеми були використані такі методи: аналіз, синтез, порівняння, вивчення літературних джерел, анкетування, тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Виклад нового матеріалу. Розвиток сучасного суспільства сприяв виокремленню проблеми інклюзивної освіти, тому вона нині перебуває в центрі уваги науковців. Цьому є пояснення. Статистичні дані свідчать, що в Україні збільшується кількість дітей із певними вадами, як розумовими, так і фізичними. Більшість таких дітей можуть навчатися й одержати повноцінну освіту. Це відкриває їм можливість бути працездатними, забезпечувати себе і свої родини засобами до існування. З іншого боку, здатність працювати має для них і моральний аспект, адже вони приносять користь і собі, і державі. І можливо

цей аспект є сильнішим, ніж матеріальний. Ось чому, поряд із педагогічним супроводом необхідний і психологічний, що і спостерігається на практиці.

Як показали наші дослідження, у сучасних умовах виникла необхідність суттєвих змін у системі освіти. Зокрема в системі інклюзивної освіти. Тому «Концепція модернізації сучасної освіти» передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно обізнаних» (*Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція від 13.12.2006*).

В останні роки була прийнята низка нормативно-правових документів стосовно інклюзивної освіти: Декларація про права інвалідів (1975 р.), Конвенція ООН про права дитини (1991 р.), Конвенція ООН про права інвалідів (2006 р.), наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010 р.), закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (2014 р.). Аналогічні документи розглянуто в період 206-2020 р.

«Концепція модернізації сучасної освіти» передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно обізнаних» (*Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція від 13.12.2006*).

У працях А. Колупаєвої показано: «Принципи доступності та задоволення особливих освітніх потреб осіб із порушеннями психофізичного розвитку стали наріжним каменем інклюзивної освіти, що базується на принципі забезпечення основного права дітей навчатися в загальноосвітньому закладі за місцем проживання» (Колупаєва, 2014, с. 8).

Значної уваги потребують діти, які мають певні вади. Як і інші діти, вони потребують догляду, ще перебуваючи в дитячих садочках. Для роботи з такими дітьми вчителі і вихователі мають бути підготовленими ще в закладах вищої і передвищої освіти. «Навчання дітей із особливими потребами, кількість яких постійно збільшується, потребує ретельної підготовки з боку педагогічних кадрів, а також забезпечення належних умов відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини означеної категорії» (Сластенин, 2002, с. 109).

У дослідженнях Я. Раферті, В. Піссителі та К. Боттер висловлюються думки щодо особливостей розвитку мовлення та соціальних компетенцій дошкільників і визначається мета інклюзивної освіти: «Мета інклюзії – забезпечити успішною освітою всіх дітей з рівноправними можливостями» (Колупаєва, 2009).

До розв'язання проблеми інклюзивної освіти були залучені фахівці з філософії, психології етики, права, педагогіки. Таке поєднання науковців різного профілю дало позитивні наслідки. Усе більше матеріалів про інклюзивну освіту вводиться в сучасні навчальні програми з різних дисциплін психолого-педагогічного типу, у фахові дисципліни, де розглядаються особливості інклюзивної освіти для дітей різних вікових категорій.

Це один із шляхів удосконалення освітнього процесу в закладах вищої і передвищої освіти з підготовки вчителів і вихователів.

У Керівних принципах політики в галузі інклюзивної освіти ООН йдеться: «її мета полягає в ліквідації соціального відчуження, що є наслідком різного роду негативних відносин і відсутності належного реагування на відмінності за ознакою раси, економічного становища, соціального статусу, етнічного походження, мови, релігії, статі, сексуальної орієнтації й індивідуальних здібностей». Вивчення нового поняття «інклюзивна освіта» сприяло введенню ще одного підходу до освітнього процесу – *інклюзивного*. Таке нововведення дозволило виділити в окрему групу дітей із особливостями розвитку. Показано, що вони повинні мати однакові можливості для здобуття освіти. А це має свідчити про те, що вони будуть набувати досвіду і знань, які будуть важливими в майбутньому.

Водночас такі учні мають можливість отримати досвід, знання, що зніме упередженість інших учнів, привчить їх до того, що учні з певними вадами є такими самими членами колективу, як і учні без вад (Рябець, 2001, с. 31-32).

Науковець І. Кузава, вивчаючи проблему інклюзії, відмічає, що: «інклюзивний підхід в освіті передбачає повагу, розуміння та забезпечення різноманітної діяльності (системи освіти, педагогів, вихованців), а також реальної рівної доступності до загальноосвітніх закладів усіх без винятку дітей» (Кузава, 2015, с. 99).

Дослідники виділяють деякі особливості учнів, які працюють в інклюзивному середовищі, зокрема:

- завдяки спілкуванню з однолітками підвищується рівень когнітивного, моторного, мовного, соціального та емоційного розвитку дітей;
- процес оволодіння новими вміннями і навичками відбувається в колективі, коли учні мають можливість разом оволодіння такими вміннями та навичками;

– у дітей є можливості для налагодження дружніх стосунків зі здоровими ровесниками, завдяки чому вони будуть відчувати себе рівноправними членами колективу (Колупаєва, 2014, с. 10).

Аналогічні підходи до інклюзивної освіти ми знайшли у працях американських учених. Так, С. Пітерс у роботі «Інклюзивна освіта: стратегія ОДВ для всіх дітей» виділяє дев'ять проблем, які характерні для інклюзивної освіти: децентралізація; фінансування; доступ та участь у розробці і плануванні, реалізації та оцінки процесу; підготовка та підвищення кваліфікації фахівців; політика та законодавство стосовно інклюзивної освіти; реструктуризація й реформування всієї системи інклюзивної освіти; ідентифікація; оцінка, підзвітність, ефективність; розбудова потенціалу та сталого розвитку дітей.

Як і всякий педагогічний процес, інклюзивна освіта підпорядкована принципам, до яких Л. Миськів віднесла:

- принцип безбар'єрності;
- принцип соціалізації;
- принцип рівності;
- принцип науковості;
- принцип співпраці;
- принцип просвітництва;
- принцип універсальності – надання можливостей незалежно від виду та форми обмеженості;
- принцип відповідальності (Миськів, 2013, с. 67).

У процесі дослідження історії впровадження інтегративної та інклюзивної освіти науковці виокремлюють загальні принципи, згідно з якими можна оцінювати стан інклюзивної та інтегративної освіти в різних країнах світу, де вони впроваджені: наявність і виконання законодавства, у якому є рекомендація щодо запровадження інклюзивної освіти; забезпечення економічної основи для цієї законодавчої бази; відсутність бюрократичних перепон для впровадження інклюзивної освіти в країні; розгляд освіти та виховання дітей, які мають особливості розвитку, як окремої задачі фахівців масової та спеціальної системи освіти; готовність спеціалістів до співпраці; реалізація заходів для профілактики, раннього виявлення перешкод та допомоги дітям, які мають обмежені можливості, з метою зменшення або усунення таких перешкод в освіті в майбутньому; проведення масовою школою перетворень навчально-виховного процесу для можливості доступу до освіти дітей з особливими потребами та їх повноцінної участі в ній; покращення спеціальних освітніх умов для дітей із особливими

потребами; ретельний підбір освітнього середовища для попередження вторинних відхилень у дітей; сертифікованість спеціального освітнього середовища; відкритість системи загальної та спеціальної освіти для можливості вільного переходу дітей з особливими потребами до масової системи і навпаки; наявність спеціальних соціальних та освітніх умов для життя дитини з особливими потребами в сім'ї та можливість повноцінної участі сім'ї у її вихованні; дотримання права вибору батьків у питанні зарахування дитини з особливими потребами до закладу інклюзивної чи спеціальної освіти; забезпечення доступності інклюзивної освіти (територіальна, доступність транспорту, соціальних зв'язків, архітектури й близькості закладу тощо); доставка дитині з особливими потребами необхідних педагогічних ресурсів, а не навпаки; дотримання принципу добровільності у співробітництві учасників процесу; реалізація інтергаційного процесу в різних формах (Миськів, 2013, с. 68; Пісоцька, 2007, с. 124). Аналізуючи низку наведених принципів, ми зауважуємо, що більшість із них нерідко формулюються дослідниками інклюзивної освіти, проте деякі позиції не часто заслуговують на увагу, хоч і справді вони спрощують залучення дітей із особливими потребами в інклюзивну освіту, наприклад, відсутність бюрократичних перепон.

Організація інклюзивної освіти, як складової педагогічної освіти, що передбачає залучення необхідного персоналу до роботи з дітьми, які мають особливі потреби, визначається законодавством.

Таким чином, проблема інклюзивної освіти є однією з важливих у сучасній педагогіці і заслуговує подальших розробок.

Висновки і напрями подальших досліджень. Визначено низку шляхів удосконалення інклюзивної освіти. Серед них ми віддаємо перевагу навчальним планам і програмам, у яких відображені питання інклюзії, розроблення специфічних методик проведення занять із різних дисциплін, підготовка наочних засобів навчання, які можуть бути використані для дітей із обмеженими можливостями. Подальші напрацювання будуть спрямовані на вдосконалення навчальних програм і засобів фізичної підготовки дітей із обмеженими фізичними можливостями.

ЛІТЕРАТУРА

- Колупаєва, А. А. (2014). Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2, 7-18 (Kolupaieva, A. A. (2014). Inclusive education as a model of social order. *Special child: education and upbringing*, 2, 7-18).
- Колупаєва А. А. (2009). *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: моногр.* Київ: Самміт-Книга (Kolupaieva, A.A. (2009). *Inclusive education: realities and prospects: monograph.* Kyiv: Summit-Book).

- Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція від 13.12.2006 / ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009 р. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 16.05.2018) (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Convention of 13.12.2006 / ratified by Law № 1767-VI of 16.12.2009*. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (application date: 16.05. 2018)).
- Кузава, І. Б. (2015). *Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03). Київ: Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова (Kuzava, I. B. (2015). *Theoretical and methodological principles of inclusive education of preschoolers who need correction of psychophysical development* (DSc thesis abstract). Kyiv).
- Миськів, Л. І. (2013). Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти як світової моделі соціалізації осіб з обмеженими можливостями. *Європейські перспективи*, 10, 66-70 (Myskiv, L. I. (2013). Principles, tasks and functions of inclusive education as a global model of socialization of people with disabilities. *European perspectives*, 10, 66-70).
- Пісоцька, Л. (2007). Організаційно-технологічні зміни у підходах до управління розвитком дошкільної освіти. *Педагогічний дискурс*, Вип. 2, 122-126 (Pisotska, L. (2007). Organizational and technological changes in approaches to managing the development of preschool education. *Pedagogical discourse*, 2, 122-126).
- Рябець, В. Н. (2001). *Конфліктологія. Хрестоматія для студентів політологічних відділень і факультетів університетів*. Ростов на/Д: Изд-во Рост. гос. ун-та (Riabets, V. N. (2001). *Conflictology. Reader for students of political science departments and faculties of the universities*. Rostov on/D).
- Сластенин, В. А. (2002). *Общая педагогика : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений*. Ч. 2. М.: ВЛАДОС (Slastenin, V.A. (2002). *General pedagogy: textbook for university students in 2 parts. Part 2*. М.: VLADOS).

РЕЗЮМЕ

Романишина Людмила, Бопко Игорь, Лоик Галина. Пути совершенствования подготовки будущих учителей к работе в инклюзивной среде.

В статье рассмотрен вопрос о необходимости внедрения инклюзивного образования в Украине. Представлен перечень учебных заведений, в которых уже налажена работа с детьми, имеющими физические и психологические недостатки.

В руководящих принципах политики в области инклюзивного образования ООН показано, что ее цель состоит в ликвидации социального отчуждения между детьми с разными показателями их психического и физического развития, что является следствием разного рода негативных отношений.

Анализ статистических данных свидетельствует, что в Украине увеличивается количество детей с определенными недостатками, как умственными, так и физическими. Но большинство таких детей могут учиться и получить полноценное образование. Указана потребность в создании специальных условий и существенных изменений в системе инклюзивного образования. Подчеркнуто, что «Концепция модернизации современного образования» предполагает подготовку квалифицированных, компетентных специалистов на уровне мировых стандартов, социально и профессионально осведомленных». Это касается и педагогов по инклюзивному образованию.

Определено, что инклюзивное образование подчинено принципам, которые специфичны: принцип безбарьерности; принцип социализации; принцип равенства; принцип научности; принцип сотрудничества; принцип просвещения; принцип

универсальности – предоставление возможностей независимо от вида и формы ограниченности; принцип ответственности.

Поэтому рассмотрены пути усовершенствования инклюзивного образования, к которым отнесены: изменения в учебных планах и программах путем внесения вопросов инклюзивного образования, создание инклюзивной среды, разработка специальных методик обучения дисциплин, разработка специального учебно-методического оборудования, введение специальных, согласованных с врачами установок и прочее

Ключевые слова: *инклюзивное образование, инклюзивная среда, принципы инклюзивного образования, учебные заведения, пути усовершенствования инклюзивного образования.*

SUMMARY

Romanyshyna Liudmyla, Bopko Igor, Loik Galina. Ways to Improve Preparing Future Teachers for Inclusive Work.

The article considers the need for inclusive education in Ukraine. The list of education institutions where work with children with physical and psychological disabilities has already been established is given. Analysis of statistical data shows that the number of children with certain disabilities, both mental and physical, is increasing in Ukraine. But most of these children can study and receive a complete education. The need to create special conditions and significant changes in the system of inclusive education is shown. It is emphasized that the “Concept of modernization of modern education” provides for the training of qualified, competent, socially and professionally aware professionals at the level of world standards. This also applies to teachers of inclusive education. It is determined that inclusive education is subject to principles that are specific: the principle of barrier-free; the principle of socialization, the principle of equality, the principle of science, the principle of cooperation, the principle of education, the principle of universality – the provision of opportunities regardless of the type and form of limitation, the principle of responsibility. Therefore, the ways to improve inclusive education are considered, which include: changes in curricula by introducing issues of inclusive education, creating an inclusive environment, development of special teaching methods, development of special teaching equipment, introduction of special exercise facilities approved by doctors and others.

Key words: *inclusive education, inclusive environment, principles of inclusive education, education institutions, ways to improve inclusive education.*

УДК 159.942.4.-053

Ірина Щербакова

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-5900-5189

Тамара Харченко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-4239-3434
DOI 10.24139/2312-5993/2021.05/396-405

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті висвітлено результати теоретичного аналізу самооцінки дітей молодшого шкільного віку, які мають мовленнєві порушення. Наголошується, що самооцінка дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями є